

RESOVIA SACRA

STUDIA TEOLOGICZNO-FILOZOFICZNE
DIECEZJI RZESZOWSKIEJ
ROK 24 (2017)

NUMER JUBILEUSZOWY
Z OKAZJI 25-LECIA
DIECEZJI RZESZOWSKIEJ

Rzeszów 2017

KS. DAWID GALANCIAK

MIŁOŚĆ PASTERSKA PRIORYTETEM MISJI KAPŁANA JAKO NAUCZYCIELA RELIGII

Kapłan, podobnie jak każdy człowiek, doznaje w swym życiu miłości. Jej pierwsze oznaki odnoszą się do łona matki, następnie życia rodzinnego, a ostatecznie do wszystkich środowisk, w których dokonuje się rozwój istoty ludzkiej. Na mocy zaś „konsekracji dokonanej przez Ducha w sakramencie święceń”¹, zostaje w sposób szczególny powołany do naśladowania Jezusa Chrystusa Dobrego Pasterza. Ponieważ Jezus Chrystus fundamentalną zasadą życia i odniesienia do ludzi uczynił miłość, staje się ona głównym wyznacznikiem kapłańskiej posługi². Uprzedzająca miłość Boga wobec człowieka, której również doświadczył w sposób szczególny mężczyzna powołany do kapłaństwa, uzdalnia go do świadectwa miłości. Owo świadectwo znajduje odniesienie tak do samego Boga, jak i wobec wspólnoty, której prezbiter posługuje. Miłość bowiem jest posłannictwem i celem życia każdego kapłana. Ponadto, jak niezbywalnym rysem duchowości kapłańskiej jest miłość do Trójjedynego Boga i komunია

KS. DR DAWID GALANCIAK, kapłan diecezji toruńskiej, wikariusz parafii św. Anny w Lubawie, katecheta w Zespole Szkół w Lubawie, doktor nauk teologicznych, absolwent Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Dziedziny zainteresowań: katechetyka, metodyka nauczania. Kontakt: dawidgal@op.pl

1. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie *Pastores dabo vobis*, Watykan 1992, wyd. pol. Wrocław 1995, nr 21.
2. J. Nawrot, *Pojęcie kapłańskiej*, s. 28.

miłości z Nim, tak również niezbywalnym jej rysem musi być komunია miłości z ludźmi, miłości pasterskiej, która daje życie, by ludzie poznali Boga, wielbili Go i przez komunię miłości z Nim mieli życie wieczne. Ta komunია miłości z Kościołem stanowi swego rodzaju zaślubienie kapłana z Nim³.

Określenie czym jest miłość pasterska

Miłość pasterską należy rozumieć jako dar kapłana z siebie dla wspólnoty Kościoła, poprzez który odnajduje on Jezusa Chrystusa. Uznaje się ją za najlepszy miernik myślenia, dyspozycyjności, działania oraz służby pasterskiej wobec innych w życiu kleryka, a następnie kapłana. Stanowi ona czynnik kształtujący serce kleryka, aby było ono wrażliwe i kochające, oraz by miało w sobie cechy Serca Jezusowego. Miłość pasterska jest fundamentem duchowości kapłana diecezjalnego, który realizuje swoją misję w parafii i środowisku szkolnym⁴. Jan Paweł II określił ją w *Pastores dabo vobis* jako „wewnętrzzną zasadę, cnotę ożywiającą i kierującą życiem duchowym kapłana, który wzoruje się na Chrystusie Głowie i Pasterzu (...) Miłość pasterska jest przede wszystkim darem z siebie, całkowitym darem z siebie dla Kościoła, na obraz daru Chrystusa i we współdziałaniu z Nim (...) Miłość pasterska określa nasz sposób myślenia i działania, nasz sposób odnoszenia się do ludzi i jest dla nas miłością szczególnie wymagającą (...) Dar z siebie, źródło i synteza miłości pasterskiej, jest przeznaczony dla Kościoła (...) Dar z siebie dla Kościoła dotyczy Kościoła jako Ciała i Oblubienicy Jezusa Chrystusa. Dlatego więc miłość kapłana obejmuje najpierw Jezusa Chrystusa: jedynie gdy kocha i służy Chrystusowi, Głowie i Oblubieńcowi, miłość ta staje się źródłem, sprawdzianem, miarą oraz pobudką do miłości i posługi kapłana dla Kościoła”⁵. Miłość pasterska jest zatem siłą napędową kapłańskiego życia, nadaje mu sens oraz znamię służebne tak, że wszystko, co prezbiterzy czynią i czym żyją, staje się znakiem i przedłużeniem miłości Dobrego Pasterza do swojej owczarni⁶.

Czynna miłość w posłudze kapłańskiej jest nie tylko obowiązkiem wynikającym z przyjętego kapłaństwa, ale wypływa przede wszystkim z faktu bycia chrześcijaninem. Należy postrzegać ją jako istotny rys posługi i osobowości

3. W. Słomka, *Źródła podstaw i życia chrześcijańskiego*, Lublin 1996, s. 314–315.

4. S. Suwiński, *Formacja duchowa kandydata do kapłaństwa*, „Theologica Thoruniensia” 4 (2003), s. 56–57.

5. Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja*, nr 23.

6. H. Muszyński, *Istotne wymiary formacji kapłańskiej*, „Ateneum Kapłańskie” 120 (1993), s. 250.

kapłańskiej. Postawa ta musi być kształtowana w sposób świadomy i odpowiedzialny⁷.

Miłość pasterska darem Ducha Świętego

Miłość pasterska, która jest darem Ducha Świętego, stanowi podstawowe zadanie i powinność każdego kapłana. Pobudza ona prezbitera do poznawania tych, do których jest posłany oraz do poszukiwania nowych metod głoszenia Dobrej Nowiny, a także charakteryzuje i scala duchowość, życie i jego posługę. Stanowi tym samym zasadniczy cel całego procesu formacyjnego prezbiterów, dla których dzieło ewangelizacji jest właściwym powołaniem i najgłębszą tożsamością zarazem⁸. Kształtowanie miłości pasterskiej u kapłanów należy zatem rozpocząć już na etapie formacji seminaryjnej. Winno się to dokonywać przez formowanie w alumnach ducha modlitwy i ofiary oraz przez ich lepsze współofiarowanie się z Jezusem Chrystusem w Najświętszej Ofierze⁹.

Kapłaństwo jest szczególnym darem i znakiem miłości Jezusa Chrystusa. Świadome zatem przyjęcie i rozwijanie tegoż daru przez coraz większą gorliwość i wierność stanowi wewnętrzny postulat kapłaństwa, u którego podstaw leży miłość pasterska, będąca dziełem Ducha Świętego, który przenika i ożywia Kościół. Dobrowolne współdziałanie z tą miłością stanowi źródło dynamizmu wyrażającego się w rozwoju i dążeniu do coraz pełniejszego i wierniejszego odbicia w posłudze kapłana życia, ofiary i posługi Pana Jezusa¹⁰. Miłość pasterską należy zatem rozumieć jako wewnętrzną zasadę ożywiającą i kierującą posługą kapłana, a także jego życiem duchowym. Stanowi ona dar Ducha Świętego dla prezbitera, aby mógł w sposób wolny i odpowiedzialny realizować swoje powołanie i wynikające z niego zadania. Miłość ta oznacza uczestnictwo w miłości pasterskiej Jezusa Chrystusa, w którym na mocy sakramentu chrztu świętego i kapłaństwa kapłan jest zakorzeniony. W związku z tym jej realizacja oznacza całkowite oddanie się Kościołowi przez prezbitera¹¹.

7. W. Łużyński, *Miłość pasterska kapłana w świetle Adhortacji apostolskiej Jana Pawła II Pastores dabo vobis*, „Studia Gnesnensia” 21 (2007), s. 275.

8. J. Bramorski, *Rozpalić charyzmat Boży. Permanentna formacja kapłanów w świetle aktualnych wskazań Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 145 (2005), z. 2, s. 270–271.

9. Episkopat Polski, *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Częstochowa 1999, nr 177.

10. H. Muszyński, *Kapłaństwo jako wspólnota życia i posługi z Chrystusem. Stała formacja kapłanów*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 25–26 (1992–1993), s. 8.

11. D. Lipiec, *Formacja pastoralna prezbitera*, „Studia Teologiczne” 23 (2005), s. 152.

Relacja miłości kapłana do Jezusa

Każdy kapłan na mocy konsekracji „zostaje upodobniony do Jezusa Chrystusa Głowy i Pasterza Kościoła”¹². Na mocy tego upodobnienia winno się również dokonywać upodobnienie duchowe i materialne kapłana, zwłaszcza w miłości pasterskiej. Stanowi ona przymiot, dzięki któremu kapłan naśladuje Jezusa Chrystusa w Jego darze z siebie i w Jego służbie. Ponadto jest ona wewnętrzną zasadą, cnotą ożywiającą i kierującą życiem duchowym kapłana, przynagla go również do miłości Kościoła, osobistej więzi z biskupem i prezbiterium, do otwarcia na potrzeby misyjne, wierności modlitwie i posłudze kapłańskiej, sprawowania sakramentów i głoszenia Słowa Bożego, a także do radykalizmu ewangelicznego w pójściu za Chrystusem drogą celibatu, ubóstwa i posłuszeństwa apostołskiemu¹³.

W dokumentach *II Polskiego Synodu Plenarnego* czytamy: „Miłość pasterska objawia się w żarliwym zgłębianiu i głoszeniu wszystkim ewangelii o Królestwie Bożym. Kapłan przyjmuje z sercem uległym i rozmodlonym słowo Boże, aby przeniknęło ono do głębi jego myśli, wolę i uczucia, a w konsekwencji zrodziło nowy sposób rozumienia i patrzenia, który św. Paweł nazywa »zamyśłem Chrystusowym« (1 Kor 2, 16). Postawa ta rodzi świadomość, że słowa, które głosi nie są »jego«, lecz należą do Tego, który go posłał”¹⁴. Trzeba zatem za Benedyktem XVI powiedzieć: „Miłość do Pana Jezusa jest duszą i racją posługi kapłańskiej, tak jak była ona przesłanką powierzenia przez Niego Piotrowi misji pasienia jego owczarni: »Szymonie (...) czy miłujesz Mnie więcej aniżeli ci« (...) »Paś baranki moje« (J 21, 15)”¹⁵. Kapłan, który sam nie kocha bezgranicznie Jezusa, nie będzie w stanie nauczyć takiego sposobu miłowania ludu, którego jest pasterzem i przewodnikiem na ścieżkach poszukiwania Boga. Ważne jest zatem, aby każdy kapłan miał świadomość celu swojej posługi. Przypomina o tym Kongregacja ds. Duchowieństwa w *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* w następujących słowach: „Upodobnienie się do miłości pasterskiej Chrystusa w taki sposób, by stała się formą własnego życia, jest celem, który wymaga od kapłana ciągłych zobowiązań i ofiar, ponieważ nie jest ona zwykłą improwizacją, nie zna też zastoju ani nie może być osiągnięta raz na zawsze. Sługa

12. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja, nr 21.

13. A. Suski, *Homilia*, „Dobry Pasterz” 26 (2001), s. 204.

14. *Kapłaństwo i życie konsekrowane jako wspólnota życia i posługi z Chrystusem*, nr 6, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, s. 161.

15. Benedykt XVI, *Racją posługi kapłańskiej jest miłość do Jezusa*, Modlitwa z kapłanami, seminarzystami i osobami konsekrowanymi 2 czerwca 2012, „L'Osservatore Romano” 33 (2012), nr 7–8, wyd. pol., s. 14.

Chrystusa powinien czuć się zobowiązany do przeżywania tej rzeczywistości i świadczenia o niej zawsze i wszędzie, także wtedy, gdy z racji wieku byłby zwolniony z konkretnych zadań duszpasterskich¹⁶.

Kapłan winien zawsze mieć świadomość swojej zależności od Jezusa w tym, co robi, ale także swojej przynależności do Jezusa. Powinien zatem, jak naucza Benedykt XVI: „stać się przyjacielem Jezusa Chrystusa – oto głębokie znaczenie bycia księdzem. O tę przyjaźń winniśmy codziennie zabiegać na nowo. Przyjaźń oznacza zbieżność w myśleniu i działaniu (...) Być przyjacielem Jezusa, być kapłanem, znaczy być człowiekiem modlitwy (...) Przyjaźń z Jezusem jest przez antonomazję, zawsze przyjaźnią z Jego bliskimi. Możemy być przyjaciółmi Jezusa jedynie w komunii z całym Chrystusem, z głową i ciałem; w bujnej latorośli Kościoła, ożywianej przez swego Pana¹⁷. Kontynuując tę myśl wyrażoną w liturgii Wielkiego Czwartku Ojciec Święty mówił podczas audiencji generalnej: „Do tego, by być pasterzem według serca Bożego (por. Jr 3, 15), potrzebne jest oparcie w żywej przyjaźni z Chrystusem, angażującej nie tylko umysł, ale wolność i wolę, jasna świadomość tożsamości otrzymanej w sakramencie święceń, bezwarunkowa gotowość do tego, by prowadzić powierzona trzodę tam, gdzie chce Pan, a nie w tam, gdzie na pozór może być korzystniej lub łatwiej. Stale i z coraz większą gotowością trzeba przede wszystkim pozwalać, by sam Chrystus rządził kapłańskim życiem prezbiterów. Nikt nie jest bowiem naprawdę zdolny do tego, by paść trzodę Chrystusa, jeśli nie żyje w głębokim i rzeczywistym posłuszeństwie Chrystusowi i Kościołowi, a uległość ludu w stosunku do kapłanów jest uzależniona od uległości kapłanów w stosunku do Chrystusa; dlatego podstawą posługi duszpasterskiej jest zawsze stałe i osobiste spotkanie z Panem, Jego głębokie poznanie, kształtowanie własnej woli na wzór woli Chrystusa¹⁸”.

Miłość kapłana do Kościoła

Miłość kapłana do Jezusa Chrystusa rodzi równocześnie jego miłość do Kościoła, którego Głową On jest. Mając to na uwadze, Andrzej Suski przypomina, że miłość pasterska jest całkowitym darem kapłana z siebie dla Kościoła. Wyraża się ona w ofiarnej i obojętnej służbie Kościołowi, w osobistej więzi

16. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Watykan 1994, wyd. pol. Tarnów 1995, nr 43.

17. Benedykt XVI, „*Nazwałem was przyjaciółmi*”, Homilia Ojca Świętego Benedykta XVI w Wielki Czwartek 13 kwietnia 2006 roku, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 7 (2006), s. 747.

18. Tenże, *Głosić Chrystusa i prowadzić ludzi na zbawcze spotkanie z Nim*, Audiencja generalna 26 maja 2010, „L'Osservatore Romano” 31 (2010), nr 7, wyd. pol., s. 52.

z innymi prezbiterami i biskupem oraz w praktykowaniu rad ewangelicznych na sposób odpowiadający kapłańskiej tożsamości¹⁹. Koniecznym jest zatem, aby w refleksji nad misją kapłana w Kościele pamiętać o znaczeniu cnót posłuszeństwa, ubóstwa i czystości, do których w dniu święceń zobowiązał się on wobec biskupa. Z miłością pasterską łączy się w ścisły sposób naśladowanie Mistrza w Jego radykalizmie ewangelicznym, który stanowi zasadniczy i niezbywalny wymóg wypływający z wezwania Jezusa do pójścia za Nim i naśladowania Go²⁰. Ponadto sam Jezus, przez wylanie swego ducha jest sprawcą dojrzenia miłości pasterskiej, której dał przykład i którą pragnie widzieć w życiu swoich kapłanów²¹.

Z miłości kapłana do Kościoła rodzi się miłość do człowieka, który jest „pierwszą i podstawową drogą Kościoła”²². Człowiek natomiast staje się podmiotem posługi kapłana jako nauczyciela religii w szkole i jego działalności duszpasterskiej w parafii, do której został posłany na mocy dekretu.

Miłość czynnikiem kształtującym wspólnotę

Sobór Watykański II w Dekrecie o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis* podkreśla, że „zadanie pasterza nie ogranicza się do troski o każdego z wiernych z osobna, lecz także rozciąga się na kształtowanie prawdziwej wspólnoty chrześcijańskiej (...) Nie zbuduje się jednak żadnej wspólnoty chrześcijańskiej, jeżeli nie jest ona zakorzeniona w celebracji Najświętszej Eucharystii; od niej więc trzeba rozpocząć wszelkie wychowanie do ducha wspólnoty. Aby ta celebracja była autentyczna i pełna, powinna prowadzić zarówno do rozmaitych czynów miłości i do wzajemnej pomocy, jak i do działalności misyjnej, a także do różnych form świadectwa chrześcijańskiego”²³. Walter Kasper przypomina zatem, że osobisty kontakt kapłana z wiernymi jest istotą duszpasterstwa i nie da się go niczym zastąpić. Prezbiter winien więc czynić to, co czynił sam Jezus Chrystus – Dobry Pasterz. Na Jego wzór duchowny, jako dobry pasterz, powinien pójść przede wszystkim tam, gdzie żyją cierpiący fizycznie

19. *Duchowość pasterza*. Z ks. dr Andrzejem Suskim, biskupem toruńskim, przewodniczącym Komisji Episkopatu Polski ds. Duchowieństwa i przewodniczącym Rady Programowej „Pastores”, rozmawiają ks. Mirosław Cholewa i ks. Kazimierz Pek MIC, „Pastores” 1 (1998), s. 94.

20. A. Suski, *Priorytety duchowości kapłana trzeciego tysiąclecia*, w: *Duchowość osób powołanych*, S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2002, s. 18 – 19.

21. J. Wątroba, *Oczekiwania Kościoła wobec odpowiedzialnych za formację stałą kapłanów*, w: *Duchowość Europy*, red. S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2001, s. 384.

22. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor Hominis*, Watykan 1979, wyd. pol. Poznań 1979, nr 15.

23. Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, wyd. pol., Poznań 2002, nr 6.

i umysłowo, otworzyć serce dla biednych ciałem i duchem, nie skąpić im pomocy oraz słów otuchy, rady i pocieszenia. Prezbiter, choć często po ludzku nie będzie umiał odnaleźć się w trudnych sytuacjach, musi pozostać cierpliwym i uważnym słuchaczem, ufającym, że Bóg przez jego posługę dokona wielkich rzeczy w życiu tych, do których jest posłany jako pasterz²⁴.

Mówiąc o kapłanie – dobrym pasterzu Walter Kasper wylicza jego cechy: prowadzi innych i w oparciu o wiarę nadaje im jasny i pewny kierunek, okazuje zrozumienie, współczucie i cierpliwość wobec słabszych, posiada umiejętność mówienia prawdy w miłości, jest przyjacielem życia dającym wiernym dostęp do jego źródeł przez udzielanie duchowego pokarmu i towarzyszenie na życiowych szlakach, służy radą, pociechą i wsparciem oraz pomaga znaleźć swą pełną realizację w Jezusie Chrystusie, poszukuje zagubionych i wyobcowanych, by ich wydobyć z marginesu życia, nawet za cenę własnego zranienia, okazuje litość wobec wszystkich pokrzywdzonych, stając jednocześnie w obronie ich praw i godności, ostrzega przed niebezpieczeństwem i broni w obliczu zagrożeń, a w prześladowaniach stawia czoło niebezpieczeństwu, przyjmuje postawę służby²⁵. Owa postawa służby i troski jest najbardziej charakterystycznym rysem posługi każdego nauczyciela. Kapłan podejmujący dzieło katechizacji realizuje misję nauczyciela we wspólnocie i dla wspólnoty Kościoła. Wszystkie więc jego działania na płaszczyźnie duszpastersko-katechetycznej stanowią element wspólnototwórczy.

Miłość pasterska między prezbiterami

Prezbiterium, do którego kapłan jest włączony na mocy sakramentu święceń, rodzi więź sakramentalnego ojcostwa, synostwa i braterstwa. Biskupi wobec kapłanów winni okazywać miłość ojcowską, kapłani biskupom miłość synowską, a między sobą prezbiterzy powinni miłować się miłością braterstwa sakramentalnego i pozostawać we wspólnocie miłości braterskiej niezależnie od różnicy wieku²⁶. Budowanie wspólnoty kapłańskiej i troska o nią jest jednym ze sposobów podtrzymywania i rozpalania miłości pasterskiej, bez której kapłańska posługa traci sens i znaczenie. Miłość pasterska jest więc naturalnym i właściwym środowiskiem dla budowania wspólnoty Kościoła, której ważną częścią są członkowie środowiska szkolnego. Warto przypomnieć w tym miejscu ku pokrzepieniu i rozpaleniu kapłańskiego zapału słowa św. Jana Pawła:

24. W. Kasper, *Sługa radości. Życie i posługa kapłańska*, Kielce 2009, s. 83–84.

25. Tamże, s. 87–89.

26. W. Słomka, *Źródła podstaw*, s. 316.

„»Trzeba duszę dać«, bo »jaką odpłatę da człowiek za duszę swoją?« (por. Mk 8, 37) U źródeł powołania kapłańskiego czy zakonnego znajduje się zawsze ten wielki poryw młodej duszy, w której odzywa się głos ukrytego Mistrza. I rodzi się potrzeba, wręcz wewnętrzny imperatyw, ażeby tę duszę »dać«, skoro On sam za każdą duszę ludzką zapłacił cenę najwyższej miłości: »aż do końca«. Drodzy moi bracia! Całe nasze kapłaństwo od pierwszych do ostatnich chwil życia jest poczęte z tej miłości. Z niej się rodzi i z niej rośnie. Nie dopuście nigdy do tego, aby ta miłość obumarła. Podtrzymujcie ją wszystkimi siłami, gdy zdaje się przygasac²⁷.

Eucharystia źródłem kapłańskiej miłości

Miłość pasterską należy rozumieć jako „wewnętrzna zasadę, cnotę ożywiająca i kierującą życiem duchowym kapłana”²⁸. Wypływa ona, podobnie jak całe życie duchowe każdego prezbitera, z Eucharystii, stanowiąc jednocześnie najlepszy wymiar kapłańskiej służby wobec Kościoła i człowieka. Ojciec Święty Jan Paweł II przypomniał w encyklice o Eucharystii, że „Kościół żyje dzięki Eucharystii”²⁹. Przewodnikiem i pasterzem wspólnoty Kościoła jest kapłan – pierwszy, który powinien w tej wspólnocie karmić się Eucharystią, i do której ma prowadzić powierzony opiece duszpasterskiej lud. Szczególne miejsce w jego posłudze zajmują młodzi ludzie, z którymi spotyka się na katechezie parafialnej i lekcjach religii. To oni są pierwszymi głodnymi Eucharystii, ale zarazem są pierwszymi spragnionymi doświadczenia miłości, których kapłan winien nakarmić zgodnie z poleceniem Pana Jezusa: „Wy dajcie im jeść”³⁰.

W encyklice *Ecclesia de Eucharistia* Jan Paweł II przypomina, że „zakres działalności duszpasterskiej kapłana jest szeroki. W dodatku, kiedy pomyśli się o warunkach społecznych i kulturowych dzisiejszego świata, łatwo zrozumieć, że prezbiterom może zagrażać niebezpieczeństwo rozproszenia pośród wielu różnorodnych zadań. Sobór Watykański II odkrył w miłości pasterskiej więź, która zespała ich życie wewnętrzne z działalnością zewnętrzną. »Ta zaś miłość pasterska – głosi Sobór – wypływa głównie z Ofiary eucharystycznej, ponieważ całe życie prezbitera jest w niej zakorzenione«. Jasne staje się zatem, jak bardzo ważne jest dla życia duchowego kapłana – nie wspominając już o dobru

27. Jan Paweł II, *Nieszpory eucharystyczne*, Tarnów 10.06.1987, w: *Jan Paweł II w Polsce 8–14 czerwca 1987, Trzecia pielgrzymka do Ojczyzny*, Warszawa 1987, s. 55.

28. Episkopat Polski, *Zasady formacji*, nr 176.

29. Jan Paweł II, Encyklika o Eucharystii w życiu Kościoła *Ecclesia de Eucharystia*, Rzym 2003, wyd. pol. Kraków 2003, nr 1.

30. Mt 14,16, *Biblia Tysiąclecia*, wyd. 5.

Kościół i świata – ażeby stosował zalecenie soborowe dotyczące codziennej celebracji Eucharystii, która »jest zawsze czynnością Chrystusa i Kościoła, nawet jeżeli wierni nie mogliby być przy tym obecni«. Kapłan jest więc w stanie przewyciężyć wszelkie rozprasające napięcia, pojawiające się w ciągu dnia, znajdując w Ofierze eucharystycznej prawdziwe centrum swojego życia i posługi oraz duchową moc potrzebną do stawienia czoła różnorodnym zadaniom pasterskim. Jego dni staną się wtedy prawdziwie eucharystyczne³¹.

Miłość pasterska źródłem kapłańskiego daru z siebie

Miłość duszpasterska, jak podkreśla Czesław Rychlicki prowadzi do samodarowania się kapłana Ludowi Bożemu, dlatego musi ona wywodzić się z działania Ducha Świętego. Jedynie bowiem formacja oparta o nadprzyrodzoną miłość jest w stanie utwierdzić kapłana w tym, co stanowi istotę jego duszpasterskiej i katechetycznej posługi³². Kapłan jest tym, który zgodnie z myślą *Listu do Hebrajczyków* jest „spomiędzy ludzi brany, dla ludzi ustanawiany w sprawach odnoszących się do Boga”³³. Jest więc tym, który czyni poprzez swoją posługę i zaangażowanie w dzieło ewangelizacji dar z siebie dla wspólnoty Kościoła. Jest zarazem tym, który, czyniąc treścią swej posługi miłość, we wszystkim co robi, myśli o sprawach Chrystusa i Jego Kościoła³⁴.

Formacja do miłości pasterskiej

Episkopat Polski w dokumencie *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce* podkreśla, że „szczególnymi cechami życia duchowego kapłana i kapłańskiej świętości są; miłość pasterska i postawa służby. Postawy te winny być owocem duchowej formacji seminarzystów”³⁵. Wszystko zatem w życiu kapłana powinno mierzyć się miarą: Słowa Bożego, woli Kościoła oraz troski o człowieka i jego zbawienie³⁶. Przygotowując się zatem do kapłaństwa, klerycy powinni dobrze rozważyć i przyjąć jako drogowskaz w kapłaństwie słowa Ojca Świętego: „Miłość do Chrystusa będzie dla was skuteczną inspiracją miłości do ludzi, przede wszystkim do tych, którzy najbardziej jej potrzebują. Niech wszyscy widzą w was przede wszystkim przyjaciół w wierze i nauczycieli; naśladowców

31. Jan Paweł II, Encyklika o Eucharystii, nr 31.

32. Cz Rychlicki, *Formacja kapłańska według „Pastores dabo vobis” w kontekście soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*, „Studia Płockie” 22 (1994), s. 119.

33. Hbr 5, 1.

34. J. Nawrot, *Pojęcie kapłańskiej „caritas pastoralis”*, „Studia Gdańskie” 13 (2000), s. 32.

35. Episkopat Polski, *Zasady formacji*, nr 175.

36. P. Socha, *Formacja ciągła kapłanów*, „Dobry Pasterz” 11 (1991), s. 85.

Chrystusa, budowniczych Kościoła, orędowników braterstwa i dialogu, którzy w tym właśnie duchu uczestniczą w dziele postępu i kształtowania osoby ludzkiej”³⁷.

Zgodnie ze wskazaniem zawartym w *Pastores dabo vobis* w formacji ku kapłaństwu, a potem również w kapłaństwie na płaszczyźnie autoformacji należy kłaść nacisk na formację duchową. Oznacza ona „szukanie Chrystusa w ludziach. To prawda bowiem, że życie duchowe jest życiem wewnętrznym, zażyłością z Bogiem, życiem modlitwy i kontemplacji, ale właśnie spotkanie z Bogiem i z Jego miłością, miłością Ojca wszystkich ludzi, domaga się bezwzględnie spotkania z bliźnim, stania się darem dla innych przez pokorną i bezinteresowną służbę, którą Jezus ukazał wszystkim jako program życia, umywając nogi Apostołom: „Dałem wam bowiem przykład, abyście i wy tak czynili, jak Ja wam uczyniłem” (J 13, 15) (...) Formacja duchowa powinna rozwijać właściwy sobie wymiar pasterski i charytatywny (...) Kapłan jest więc człowiekiem miłości, powołanym do wychowywania innych zgodnie z pozostawionym przez Chrystusa wzorem i nowym przykazaniem miłości braterskiej (por. J 15, 12). Aby temu sprostać, on sam musi przyzwolić, by Duch Święty nieustannie wychowywał go do miłości Chrystusa”³⁸.

Miłość pasterska źródłem kapłańskiej świętości

Miłość pasterska jest drogą do kapłańskiej świętości. Wyraża ona gotowość do składania przez kapłana daru z siebie, aż po ofiarę własnego życia, jeśli istotnie wymaga tego dobro wiernych. Podstawowym przejawem tego wymiaru miłości jest prowadzenie wiernych do świętości – takie jest bowiem zadanie kapłana: uświęcić siebie i powierzonych jego posłudze wiernych. Troska o świętość, której pragnienie kapłan winien nieustannie rozbudzać w dzieciach i młodzieży spotykanych w duszpasterstwie parafialnym i na lekcjach religii jest konsekwencją jego miłości do Ludu Bożego. Bez autentycznej więzi kapłana z Jezusem Chrystusem nie jest możliwe ani jego uświęcenie, ani gesty miłości. Wiąż ta winna owocować realizacją miłości pasterskiej w kapłańskiej codzienności. Jezus Chrystus, którego kapłan ma naśladować, potwierdził świadectwem własnego życia, że miłość jest zasadą, której zadaniem jest przeniesienie myślenia i działania każdego chrześcijanina, zwłaszcza zaś prezbitera³⁹.

37. Jan Paweł II, *Świadkowie i służby*, Spotkanie z duchowieństwem, 12 października 1984, „L'Osservatore Romano” 5 (1984), nr 11–12, wyd. pol., s. 22.

38. Tenże, Posynodalna adhortacja, nr 49.

39. S. Urbański, *Stała formacja duchowa kapłana w dążeniu do mistycznej świętości*, „Studia Gdańskie” 23 (2008), s. 326–327.

Słusznym zatem się wydaje, by przywołać w tym miejscu Piusa XI, który w encyklice *Ad catholici sacerdotii fastigium* nazwał kapłanów „krzewicielami wiary i miłości”⁴⁰. Są więc oni zarazem krzewicielami świętości, do czego wzywa ich sam Jezus Chrystus: „Bądźcie więc wy doskonali, jak doskonały jest Ojciec wasz niebieski”⁴¹. Zadanie to wpisane jest w naturę i misję kapłańskiej służby, dlatego odnosi się nie tylko do samego kapłana, ale również do troski o święte życie Ludu Bożego i katechizowanych przez niego uczniów. Realizacja tego zadania polega na gorliwym pełnieniu pasterskiej posługi, zaniechanie zaś jest przeszkodą na drodze osobistego i wspólnotowego uświęcenia⁴².

Duch Święty, w mocy którego kapłan naucza i ewangelizuje „jest źródłem świętości i wezwaniem do uświęcenia nie tylko dlatego, że upodabnia kapłana do Chrystusa Głowy i Pasterza Kościoła i powierza mu misję prorocką, kapłańską i królewską do spełnienia w imieniu i w zastępstwie Chrystusa, lecz także dlatego, że ożywia jego codzienną egzystencję, wzbogacając ją darami i wymaganiami, zaletami i natchnieniami, które składają się na miłość pasterską”⁴³. Bez tej miłości kapłan nie może wypełnić powierzonej mu przez Jezusa Chrystusa w dniu święceń misji. Ważnym jest zatem, by w tym kontekście dobrze rozważył słowa Jana Pawła II, który mówił do kapłanów: „Zawsze i wszędzie jesteście nosicielami swojego szczególnego Powołania: Łaski Chrystusa Wiecznego Kapłana i charyzmatu Dobrego Pasterza. O tym nie możecie nigdy zapominać. Od tego nie możecie nigdy odstępować. To wszędzie i zawsze, gdziekolwiek i jakkolwiek, musicie wcielać w życie”⁴⁴. Kapłan jest bowiem zawsze duszpasterzem, zarówno przy ołtarzu, w konfesjonale, w salce katechetycznej, na rusztowaniu czy przy betonie, ponieważ motywem jego działania, jak i całego życia jest „miłość Boża rozlana w sercach naszych” (Rz 5, 5)⁴⁵.

Miłość pasterska owocem kapłańskiej modlitwy

Czynnikiem wspomagającym realizację miłości pasterskiej w życiu kapłana jest modlitwa. Zarówno miłość pasterska, jak i modlitwa stanowią istotne elementy kapłańskiej tożsamości, bez których nie da się realizować we właściwy

40. Pius XI, Encyklika *Ad catholici sacerdotii fastigium*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/ad_catholici_sacerdotii_20121935.html (18.09.2017)

41. Mt 5, 48.

42. D. Galanciak, *Znaczenie kapłańskiej świętości w katechezie młodzieży*, „Symposium” 2 (2013), s. 69–70.

43. Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja, nr 27.

44. Tenże, *Kapłaństwo służebne*, List na Wielki Czwartek 1979, w: *Jan Paweł II, Listy na Wielki Czwartek 1979–2005*, red. K. Lubowicki, Kraków 2005, s. 21.

45. J. Michalik, *List do kapłanów gorzowskich*, „Dobry Pasterz” 11 (1991), s. 20.

sposób misji kapłana – katechety i nauczyciela religii. W dokumentach *II Polskiego Synodu Plenarnego* czytamy, że „wewnętrzna zasada i cnotą kierującą życiem duchowym prezbitera jest miłość pasterska: darmo otrzymany dar Ducha Świętego, a jednocześnie zadanie i wezwanie do odpowiedzialnej i wolnej odpowiedzi poprzez całkowity dar z siebie dla Kościoła, na obraz daru Chrystusa i we współdziałaniu w Nim”⁴⁶. Myśl tę rozwijają w swoich wypowiedziach następcy świętego Piotra. Według Benedykta XVI miłość pasterska jest „elementem jednoczącym życia, pochodzącym z coraz ściślejszej relacji z Chrystusem w modlitwie, pozwalającym uczynić życie całkowitym darem z siebie dla owczarni, tak aby ten lud Boży zacieśniał swoją jedność z Bogiem był przejawem komunii Trójcy Przenajświętszej. Każde nasze działanie bowiem ma za cel prowadzenie wiernych do jedności z Panem i w ten sposób przyczynianie się do wzrostu jedności kościelnej dla zbawienia świata (...) Jasnym znakiem tej miłości pasterskiej i niepodzielnego serca są celibat kapłański i konsekrowane dziewictwo”⁴⁷. Papież Franciszek z kolei naucza, że „miłość jest miarą wiary, a wiara jest duszą miłości. Nie możemy już teraz oddzielać życia religijnego, pobożności od posługi dla braci, tych konkretnych braci, których spotykamy. Nie możemy już teraz oddzielać modlitwy, spotkania z Bogiem w sakramentach od słuchania bliźniego, bycia blisko jego życia, a szczególnie jego ran. Pamiętajcie o tym: miłość jest miarą wiary. Jak bardzo kochasz? I każdy sobie odpowiada. Jaka jest Twoja wiara? Moja wiara jest taka, jak miłuję. Wiara zaś jest duszą miłości”⁴⁸. Miłość jest darem, o który podobnie jak o dar wiary trzeba prosić Jezusa Chrystusa. Powinien to czynić zwłaszcza kapłan, który jest człowiekiem modlitwy.

Przejawy miłości pasterskiej wobec katechizowanych

W jednej z homilii skierowanej do neoprezbiterów Jan Paweł II mówił: „Macie służyć godności człowieka, jego wyzwoleniu, macie dźwigać z upadków, z kryzysów, ludzi i środowiska, świadectwem tej właśnie miłości, która jest w Chrystusie, która jest z Chrystusem”⁴⁹. Można powiedzieć, że w tych słowach zawarta jest także zwięzła charakterystyka misji kapłana jako nauczyciela religii.

46. II Polski Synod Plenarny (1991–1999), *Kapłaństwo i życie*, s.161.

47. Benedykt XVI, *Racją posługi*, s. 14.

48. Franciszek, *Miłość jest miarą wiary*, Rozważania przed modlitwą „Anioł Pański” 26 października 2014 http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_26102014.html (16.09.2017)

49. Jan Paweł II, *Msza święta ze święczeniami kapłańskimi*, Lublin 9 czerwca 1987, w: *Jan Paweł II w Polsce 8–14 czerwca 1987, Trzecia pielgrzymka do Ojczyzny*, Warszawa 1987, s. 42.

Streszczone są tutaj również wszelkie przejawy miłości pasterskiej. Wynikają one z kapłańskiej modlitwy oraz troski kapłana o Kościół i Jego przyszłość.

Pierwszym i podstawowym zarazem przejawem miłości kapłana wobec Kościoła jest modlitwa za Kościół i z Kościołem. Modlitwa za uczniów i z uczniami stanowi z jednej strony realizację nauki Jezusa, który wzywa do modlitwy, a z drugiej jest przejawem wrażliwości i odpowiedzialności kapłana za młodych ludzi. Modlitwa bowiem, jak naucza Jan Paweł II „jest nieodzowna, ażeby zachować pasterską wrażliwość na wszystko, co jest »z Ducha« – aby prawidłowo »rozróżniać« i dobrze używać tych charyzmatów, które zespalają w jedno i łączą się z posługą kapłańską w Kościele. Zadaniem wszakże prezbiterów jest nie dzielić, a zgromadzać Lud Boży, dokonując zaś tego nade wszystko jako szafarze Najświętszej Eucharystii»⁵⁰. Proces szkolnego nauczania religii winien zmierzać do tego właśnie, aby dzieci i młodzież uczestniczyli w Eucharystii i za nią tęsknili. Przejawem miłości pasterskiej są więc wszystkie działania ze strony kapłana – nauczyciela religii, dzięki którym odkrywanie Jezusa, Jego obecności i prawa w życiu młodych ludzi stanie się rzeczywistością.

Jan Wątroba zwraca uwagę, że przejawem miłości kapłana wobec Kościoła partykularnego jest jego troska o nowe powołania kapłańskie, aby we wspólnocie nie zabrakło tych, którzy będą sprawowali sakramenty święte i głosili Słowo Boże⁵¹. Troska o powołania powinna w sposób szczególny znajdować swój wyraz w lekcjach religii, stwarzających kapłanowi sposobność do ukazania piękna i wielkości powołania oraz udzielenia odpowiedzi na pytania młodych ludzi. Przejawem miłości pasterskiej kapłana nauczającego religii będzie pomoc w odkryciu i rozeznaniu powołania przez jego uczniów, prowadzenie do zaangażowania uczniów w życie Kościoła oraz dialog, bez którego nie jest możliwy właściwy przebieg procesu nauczania.

Znaczenie miłości pasterskiej dla procesu katechizacji

Kapłani „jako kierownicy i pasterze Ludu Bożego, pobudzani są miłością Dobrego Pasterza, by dawali życie za owce swoje, gotowi również do najwyższej ofiary, naśladowując przykład kapłanów, którzy także w dzisiejszych czasach nie wahali się oddać swojego życia”⁵². Tylko w ten sposób dadzą świadectwo autentycznej miłości pasterskiej wobec Ludu Bożego, którego istotną częścią są

50. Tenże, *Modlitwa Chrystusa w Getsemani*, List na Wielki Czwartek 1987, w: *Jan Paweł II, Listy na Wielki Czwartek 1979–2005*, red. K. Lubowicki, Kraków 2005, s. 136.

51. J. Wątroba, *Więź kapłana ze wspólnotą wiernych w kontekście permanentnej formacji duchowej kapłanów*, w: *Duchowość przełomu wieków*, red. S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2000, s. 408.

52. Sobór Watykański II, Dekret o posłudze, nr 13.

dzieci i młodzież, spotykana na lekcjach religii. Bez autentycznego przeżywania kapłaństwa i miłości pasterskiej leżącej u jego fundamentów, kapłan nie będzie w stanie pociągnąć do Jezusa młodych ludzi. Tylko widzialna i ofiarna miłość kapłana sprawia, że ludzie, zwłaszcza młodzi słuchają go chętniej niż modnych ideologów czy cynicznych demoralizatorów⁵³. J. Bagrowicz podkreśla, że uszanowanie podmiotowości ucznia w procesie nauczania ma tylko wtedy sens, kiedy znajduje oparcie w postawie miłości katechety wobec niego. Zadaniem kapłana nauczającego religii jest otworzenie ucznia na miłość Boga względem niego⁵⁴. Kapłan może tego dokonać tylko wówczas, gdy sam jako wychowawca chrześcijański będzie emanował miłością wobec ucznia.

Kościół podkreśla w swoim nauczaniu, że z „misją prezbitera związane jest przypominanie o obowiązkach miłości, ukazywanie znaczenia miłości w życiu społecznym, tworzenie klimatu jedności w duchu poszanowania różnic, inspirowanie inicjatyw i dzieł miłosierdzia, które stwarzają wszystkim wiernym wielkie możliwości, zwłaszcza dzięki ożywieniu wolontariatu, podejmowanego świadomie jako dobre wykorzystanie czasu wolnego, a w wielu przypadkach jako wybór życiowy”⁵⁵. Miłość leży także u podstaw nauczania. W związku z tym, realizując tę misję, kapłan, który powołany jest do służby Bogu i człowiekowi „aktem nadprzyrodzonej, całkowicie darmowej, miłości, powinien miłować Kościół jak umiłował go Chrystus, poświęcając mu wszystkie swoje siły i oddając się w miłości duszpasterskiej aż do ofiarowania codziennie swojego życia”⁵⁶.

* * *

Miłość pasterska stanowi dla kapłana zobowiązanie, a jednocześnie uzdolnienie do ofiarowania ludziom swego czasu, posiadanych środków materialnych, troski i uwagi. Postawa ta winna przenikać sposób myślenia i posługi duszpasterskiej – jej deficyt w kapłańskim życiu prowadzi do oddalania się ludzi, zwłaszcza wrażliwych na tym tle dzieci i młodzieży, od kapłana, a w konsekwencji także i od Kościoła. Warto zatem przywołać w tym miejscu słowa, które w 1979 roku Jan Paweł II napisał w liście do kapłanów na Wielki Czwartek: „zawsze i wszędzie jesteście nosicielami swojego szczególnego Powołania: Łaski Chrystusa Wiecznego Kapłana i charyzmatu Dobrego Pasterza. O tym nie

53. M. Dziewiecki, *Kapłan świadek Miłości*, Kraków 2005, s. 41.

54. J. Bagrowicz, *Katecheta – chrześcijański wychowawca*, w: *Postawy katechetów*, red. M. Majewski, Kraków 1996, s. 60.

55. Jan Paweł II, *Prezbiter pasterzem wspólnoty*, Audiencja generalna 19 maja 1993, „L'Osservatore Romano” 14 (1993), nr 8–9, wyd. pol., s. 41.

56. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze*, nr 13.

możecie nigdy zapominać. Od tego nie możecie nigdy odstępować. To wszędzie i zawsze, gdziekolwiek i jakkolwiek, musicie wcielać w życie⁵⁷. Kapłan, aby jego misja mogła zostać zrealizowana, musi zgodnie z nauczaniem papieża Franciszka zmierzyć się z pytaniem: „Ku czemu jest zorientowane moje serce? To pytanie my, kapłani, powinniśmy stawiać sobie wiele razy, każdego dnia, w każdym tygodniu: ku czemu jest skierowane moje serce? Posługa jest często pełna różnorodnych inicjatyw, które angażują je na wielu frontach: od katechezy po liturgię, po działania charytatywne, obowiązki duszpasterskie, a także administracyjne. Pośród wielu działań pozostaje pytanie: na czym skupione jest moje serce?”⁵⁸. Tylko kapłan ukierunkowany na Jezusa Chrystusa i skoncentrowany na Jezusie może żyć miłością pasterską na co dzień, budować Kościół i uczyć tej miłości spotkanych na lekcjach religii młodych ludzi. W ten sposób kapłan zrealizuje to, czego naucza Kościół, który w *Pastores dabo vobis* przypomina, że jest on „człowiekiem miłości, powołanym do wychowywania innych zgodnie z pozostawionym przez Chrystusa wzorem i nowym przykazaniem miłości braterskiej (por. J 15, 12). Aby temu sprostać, on sam musi przyzwolić, by Duch Święty nieustannie wychowywał go do miłości Chrystusa”⁵⁹.

SHEPHERD’S LOVE AS THE PRIORITY OF A PRIEST’S MISSION WHILE TEACHING RELIGIOUS EDUCATION

Summary

The term of shepherd’s love was discussed in this article in the context of a priest’s mission as the teacher of religious education. The shepherd’s love understood as the Holy Ghost’s gift is the source of the priest’s love towards Jesus Christ, Church and its community as well as towards the school society. Only the priest who is in love with the Eucharist can cherish the presbytery he belongs to and the people to whom he is appointed as their shepherd and teacher. The shepherd’s love is the source of the priest’s holiness and the fruit of a prayer and a gift which the priest devotes to children and teenagers as their

57. Jan Paweł II, *Kapłaństwo służebne*, s. 21.

58. Franciszek, *Ku czemu skierowane jest serce kapłana?*, Homilia podczas Mszy świętej w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/nspj_030620_16.html (16.09.2017)

59. Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja*, nr 49.

teacher of religious education. It lies in the bases of the priest's formation and is a very essential element of the process of catechizing the younger generation.

Słowa kluczowe: miłość pasterska, nauczyciel religii, kapłańska świętość, miłość do Kościoła

Key words: shepherd's love, the teacher of religious education, priest's holiness, love of Church

BIBLIOGRAFIA

- Bagrowicz J., *Katecheta – chrześcijański wychowawca*, w: *Postawy katechetów*, red. M. Majewski, Kraków 1996, s. 60.
- Benedykt XVI, *Głosić Chrystusa i prowadzić ludzi na zbawcze spotkanie z Nim*, Audiencja generalna 26 maja 2010, „L'Osservatore Romano” 31 (2010), nr 7, wyd. pol., s. 51–53.
- Benedykt XVI, „*Nazwałem was przyjaciółmi*”, Homilia Ojca Świętego Benedykta XVI w Wielki Czwartek 13 kwietnia 2006 roku, „Wiadomości Archidiecezjalne Warszawskie” 7 (2006), s. 747–750.
- Benedykt XVI, *Racją posługi kapłańskiej jest miłość do Jezusa*, Modlitwa z kapłanami, seminarzystami i osobami konsekrowanymi 2 czerwca 2012, „L'Osservatore Romano” 33 (2012), nr 7–8, wyd. pol., s. 13–14.
- Bramorski J., *Rozpalić charyzmat Boży. Permanentna formacja kapłanów w świetle aktualnych wskazań Kościoła*, „Ateneum Kapłańskie” 145 (2005), z. 2, s. 264–276.
- Duchowość pasterza. Z ks. dr Andrzejem Suskim, biskupem toruńskim, przewodniczącym Komisji Episkopatu Polski ds. Duchowieństwa i przewodniczącym Rady Programowej „Pastores”, rozmawiają ks. Mirosław Cholewa i ks. Kazimierz Pek MIC*, „Pastores” 1 (1998), s. 91–102.
- Dziewiecki M., *Kapłan świadek Miłości*, Kraków 2005.
- Episkopat Polski, *Zasady formacji kapłańskiej w Polsce*, Częstochowa 1999.
- Franciszek, *Ku czemu skierowane jest serce kapłana?*, Homilia podczas Mszy świętej w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/homilie/nspj_03062016.html (16.09.2017)
- Franciszek, *Miłość jest miarą wiary*, Rozważania przed modlitwą Anioł Pański, 26 października 2014 http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/franciszek_i/modlitwy/ap_26102014.html (16.09.2017)
- Galanciak D., *Znaczenie kapłańskiej świętości w katechezie młodzieży*, „Symposium” 2(2013), s. 56–78.

- Jan Paweł II, Encyklika o Eucharystii w życiu Kościoła *Ecclesia de Eucharystia*, Rzym 2003, wyd. pol. Kraków 2003.
- Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor Hominis*, Watykan 1979, wyd. pol. Poznań 1979.
- Jan Paweł II, *Kapłaństwo służebne*, List na Wielki Czwartek 1979, w: *Jan Paweł II, Listy na Wielki Czwartek 1979–2005*, red. K. Lubowicki, Kraków 2005, s. 13–33.
- Jan Paweł II, *Modlitwa Chrystusa w Getsemani*, List na Wielki Czwartek 1987, w: *Jan Paweł II, Listy na Wielki Czwartek 1979–2005*, red. K. Lubowicki, Kraków 2005, s. 127–137.
- Jan Paweł II, *Msza święta ze święceniami kapłańskimi*, Lublin 9 czerwca 1987, w: *Jan Paweł II w Polsce 8–14 czerwca 1987, Trzecia pielgrzymka do Ojczyzny*, Warszawa 1987, s. 38–43.
- Jan Paweł II, *Nieszpory eucharystyczne*, Tarnów 10 czerwca 1987, w: *Jan Paweł II w Polsce 8–14 czerwca 1987, Trzecia pielgrzymka do Ojczyzny*, Warszawa 1987, s. 53–57.
- Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie *Pastores dabo vobis*, Watykan 1992, wyd. pol. Wrocław 1995.
- Jan Paweł II, *Prezbiter pasterzem wspólnoty*, Audiencja generalna 19 maja 1993, „L'Osservatore Romano” 14 (1993), nr 8–9, wyd. pol., s. 41–42.
- Jan Paweł II, *Świadkowie i słudzy*, Spotkanie z duchowieństwem, 12 października 1984, „L'Osservatore Romano” 5 (1984), nr 11–12, wyd. pol., s. 21–22.
- Kasper W., *Sługa radości. Życie i posługa kapłańska*, Kielce 2009.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Watykan 1994, wyd. pol. Tarnów 1995.
- Lipiec D., *Formacja pastoralna prezbitera*, „Studia Teologiczne” 23 (2005), s. 151–164.
- Łużyński W., *Miłość pasterska kapłana w świetle Adhortacji apostolskiej Jana Pawła II Pastores dabo vobis*, „Studia Gnesnensia” 21 (2007), s. 271–284.
- Michalik J., *List do kapłanów gorzowskich*, „Dobry Pasterz” 11 (1991), s. 18–25.
- Muszyński H., *Istotne wymiary formacji kapłańskiej*, „Ateneum Kapłańskie” 120 (1993), s. 238–251.
- Muszyński H., *Kapłaństwo jako wspólnota życia i posługi z Chrystusem. Stała formacja kapłanów*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 25–26 (1992–1993), s. 5–18.
- Nawrot J., *Pojęcie kapłańskiej »caritas pastoralis«*, „Studia Gdańskie” 13 (2000), s. 27–36.

- Pius XI, Encyklika *Ad catholici sacerdoti fastigium*, http://www.opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pius_xi/encykliki/ad_catholici_sacerdotii_20121935.html (18.09.2017)
- II Polski Synod Plenarny (1991–1999), *Kapłaństwo i życie konsekrowane jako wspólnota życia i posługi z Chrystusem*, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999)*, Poznań 2001, s. 159–188.
- Rychlicki Cz., *Formacja kapłańska według „Pastores dabo vobis” w kontekście soborowych i posoborowych dokumentów Kościoła*, „*Studia Płockie*” 22 (1994), s. 115–132.
- Słomka W., *Źródła podstaw i życia chrześcijańskiego*, Lublin 1996.
- Socha P., *Formacja ciągła kapłanów*, „*Dobry Pasterz*” 11 (1991), s. 81–97.
- Suski A., *Homilia*, „*Dobry Pasterz*” 26 (2001), s. 202–205.
- Suski A., *Priorytety duchowości kapłana trzeciego tysiąclecia*, w: *Duchowość osób powołanych*, S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2002, s. 13–27.
- Słomka W., *Źródła podstaw i życia chrześcijańskiego*, Lublin 1996.
- Sobór Watykański II, Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*, w: *Sobór Watykański II, Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, wyd. pol., Poznań 2002, s. 478–508.
- Suwiński S., *Formacja duchowa kandydata do kapłaństwa*, „*Theologica Thoruniensia*” 4 (2003), s. 49–62.
- Urbański S., *Stała formacja duchowa kapłana w dążeniu do mistycznej świętości*, „*Studia Gdańskie*” 23 (2008), s. 315–331.
- Wątroba J., *Oczekiwania Kościoła wobec odpowiedzialnych za formację stałą kapłanów*, w: *Duchowość Europy*, red. S. Urbański, M. Szymula M., Warszawa 2001, s. 383–401.
- Wątroba J., *Więź kapłana ze wspólnotą wiernych w kontekście permanentnej formacji duchowej kapłanów*, w: *Duchowość przełomu wieków*, red. S. Urbański, M. Szymula, Warszawa 2000, s. 394–417.